

УДК 351+327.7+341+342

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2026-1-4>**Власенко Світлана Іванівна**

доктор наук з державного управління,
доцент кафедри євроінтеграційної політики
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Scopus-Author ID: 58040788500
ORCID: 0000-0002-1073-9680

ЛЮСТРАЦІЯ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті досліджено інституціональне забезпечення політики люстрації в постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи. Розглянуто люстрацію як ключовий елемент перехідного правосуддя та європейської інтеграції, а також як обов'язкову умову формування демократичної парадигми публічного управління. Проаналізовано міжнародні акти Організації Об'єднаних Націй та Парламентської Асамблеї Ради Європи, що регламентують реалізацію перехідного правосуддя в процесі постконфліктного врегулювання. Приділено увагу діяльності Європейського суду з прав людини в питаннях дотримання основних прав і свобод людини та відповідності принципам верховенства права національного законодавства й адміністративних заходів щодо люстрації. Вивчено міжнародну політику урядів постсоціалістичних країн щодо об'єднання з метою європейської інтеграції, що здійснювалася в першій половині 1990-х років, а також з'ясовано місце люстрації в цій політиці. Висвітлено позитивний досвід проведення люстрації на прикладі окремих країн Центральної та Східної Європи, які входили до колишнього соцтабору – Чехії, Німеччини (зокрема, колишньої Німецької Демократичної Республіки), Литви, Польщі. Проаналізовано національні законодавчі акти цих країн, досліджено діяльність національних інституцій та їх результати щодо здійснення очищення влади як елементу перехідного правосуддя. За результатами проведеного дослідження, зроблено висновок про неодноманітність реалізації політики люстрації в 1990–2000-х роках та про її часткове законодавче врегулювання в постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи. Доведено важливість реалізації політики люстрації в процесі європейської інтеграції постсоціалістичних країн. Визначено ключову роль люстрації у реалізації перехідного правосуддя та в демократизації постконфліктних суспільств країн колишнього соцтабору.

Ключові слова: *перехідне правосуддя, люстрація, очищення влади, права людини, європейська інтеграція, публічне управління, міжнародне право, країни колишнього соцтабору, Німеччина, Литва, Чехія, Польща, Європейський Союз, Рада Європи, європейська безпека.*

Vlasenko S. I. Lustration in post-socialist countries as a key element of transitional justice and European integration

The article examines the institutional framework for lustration policies in post-socialist countries of Central and Eastern Europe. Lustration is considered as a key element of transitional justice and European integration, as well as a prerequisite for the formation of a democratic paradigm of public administration. It analyzes international acts of the United Nations and the Parliamentary Assembly of the Council of Europe that regulate the implementation of transitional justice in the process of post-conflict settlement. Attention is paid to the activities of the European Court of Human Rights in matters of compliance with fundamental human rights and freedoms and the conformity of national legislation and administrative measures on lustration with the principles of the rule of law. The international policy of post-socialist countries' governments on unification for the purpose of European integration, which was implemented in the first half of the 1990s, is studied, and the place of lustration in this policy is clarified. The positive experience of lustration is highlighted using the example of individual countries in Central and Eastern Europe that were part of the former socialist bloc – the Czech Republic, Germany (in particular, the former German Democratic Republic), Lithuania, and Poland. The national legislation of these countries is analyzed, and the activities of national institutions and their results in terms of purging the authorities as an element of transitional justice are examined. Based on the results of the study, it was concluded that the implementation of the lustration policy in the

© Власенко С. І., 2026

1990s and 2000s was not uniform and that it was partially regulated by law in the post-socialist countries of Central and Eastern Europe. The importance of implementing the policy of lustration in the process of European integration of post-socialist countries has been proven. The key role of lustration in the implementation of transitional justice and in the democratization of post-conflict societies of the former socialist bloc countries has been determined.

Key words: transitional justice, lustration, power cleansing, human rights, European integration, public administration, international law, former socialist countries, Germany, Lithuania, Czech Republic, Poland, European Union, Council of Europe, European security.

Вступ. У сучасному світі міжнародна правова система колективної безпеки сформувала не лише інституціональне забезпечення подолання міжнародних та національних конфліктів, але й має чимало успішних прикладів реалізації перехідного правосуддя в постконфліктних суспільствах. Україна, яка впродовж дванадцяти років протистоїть російській збройній агресії, наразі потребує розроблення стратегічних рішень щодо повоєнного відновлення. Без таких рішень неможливо, з одного боку, забезпечити національну безпеку держави в майбутньому, а з другого, зважаючи на перспективи інтеграції України до Європейського Союзу, – гарантувати стійкість європейської архітектури безпеки. Тому за час війни, особливо повномасштабної її фази, державний і громадський сектор за участі та підтримки міжнародних організацій має значні напрацювання щодо комплексу практичних заходів у публічному управлінні з реалізації ключових елементів перехідного правосуддя як невід’ємної складової повоєнного відновлення. А тому, зважаючи на сучасні виклики, що постають перед Україною у зв’язку з російською воєнною агресією, актуальним є вивчення, як міжнародного інституціонального забезпечення, так і окремих успішних національних практик з імплементації механізмів та інструментів перехідного правосуддя.

Мета статті полягає у дослідженні інституціонального забезпечення та реалізації політики люстрації у постсоціалістичних країнах, що розглядається як складова публічного управління та ключовий елемент перехідного правосуддя і європейської інтеграції.

Матеріали та методи. Аналіз вітчизняного та зарубіжного наукового доробку з дослідження інституціонального забезпечення люстраційних процесів у колишніх країнах так званого соцтабору (С. Білостоцький і В. Ковальчук [1], А. Кудряченко [2], Я. Ленгер [3],

Н. Мінєнкова [4; 5], В. Стратонов і О. Асташева [6], С. Горн [7; 8], Р. Девід [9], Н. Леткі [10], М. Налєпа [11], А. Чарнота [12; 13] й ін.) дає підстави стверджувати про існування наукового інтересу та наявність наукових досліджень щодо реалізації політики люстрації в окремих постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи. Методологічна основа наукового дослідження обумовлена міждисциплінарним характером та практичним значенням обраної до вивчення проблеми. Дослідження правового та інституційного забезпечення, а також впровадження механізмів та інструментів реалізації політики люстрації як ключового елементу перехідного правосуддя та європейської інтеграції в постсоціалістичних країнах Європи, здійснювалося в контексті вивчення публічного управління із застосуванням системного і парадигмального підходів, загальнонаукових методів аналізу, синтезу та порівняння, а також формально-юридичного методу, методу контент-аналізу, історичного методу тощо.

Результати. Припинення існування Організації Варшавського договору у лютому 1991 р. відкрило для її колишніх країн-учасниць небачені до цього часу можливості інтеграції до європейського простору. До того ж, на успішність цього процесу в країнах Центральної та Східної Європи впливала сприятлива політика міжнародних регіональних організацій (і Ради Європи, і Європейського Союзу), спрямована на підтримку демократичного розвитку колишніх країн так званого соцтабору.

Одним із перших кроків на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції в Центрально-Східній Європі стало заснування союзу країн Вишеградської групи. У підписаній 15 лютого 1991 р. у м. Вишеград (Угорщина) «Декларації про співробітництво між Чеської та Словацької Федеративною Республікою, Республікою Польща та Угорською Республікою в прагненні до європейської інтеграції» йшлося,

передусім, про цілеспрямоване входження до європейського простору шляхом повноцінної участі у європейській політичній, економічній, безпековій та правовій системі [14]. Необхідною умовою в процесі євроінтеграції був перехід від тоталітаризму / авторитаризму до демократії. У тому, що в країнах соцтабору панували тоталітарні / авторитарні режими, європейська спільнота не сумнівалася – у резолюції Європейського Парламенту «Майбутнє Європи через шістдесят років після Другої світової війни» від 12 травня 2005 р. встановлення комуністичного режиму у звільнених від нацистської окупації європейських країнах було визначено як «відновлення тиранії, заподіяної сталінським Радянським Союзом» [15].

Ключовим елементом Декларації були положення про повне відновлення державної незалежності та перехід до демократичної суспільної системи, заснованої на верховенстві права, повазі до основних прав і свобод людини, толерантності, повазі до моральних цінностей тощо. У цьому контексті важливим визначено елементи перехідного правосуддя, що забезпечать ліквідацію всіх аспектів тоталітарної / авторитарної системи у соціальній, економічній і духовній сферах [14].

Першим спільним актом, що мав концептуальний характер для європейських країн колишнього соцтабору в процесі євроінтеграції, була резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1096(1996) від 27 червня 1996 р. «Заходи з подолання спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем». У ній містилися рекомендації щодо позбавлення від комуністичного минулого «шляхом реструктуризації старих правових та інституційних систем» та визначався комплекс механізмів перехідного правосуддя: переслідування і покарання за злочини тоталітарного режиму, реабілітація несправедливо засуджених осіб та матеріальна компенсація, відкриття архівів спецслужб, проведення люстрації тощо [16]. Тобто, реалізація перехідного правосуддя у цих країнах мала ліквідувати основні ознаки функціонування колишньої політико-управлінської системи через проведення інституційних реформ і привести, з одного боку, до зміни законодавства, інституцій, методів та інструментів політики

й управління, а з другого – до формування демократичного менталітету суспільства та становлення демократичної політико-управлінської культури як гарантій неповторення колишніх режимів.

Важливою складовою перехідного правосуддя у країнах Центральної та Східної Європи, що входили до колишнього соцтабору, поруч із встановленням істини та історичної правди, була люстрація. У вітчизняному публічному управлінні люстрація розглядається як система заходів, спрямованих на недопущення до апарату управління осіб, які співпрацювали з попереднім режимом [17]. У Законі України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р. люстрація визначається як встановлена законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (крім виборних) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування [18]. У міжнародних актах уніфікованого визначення терміну «люстрація» немає, а застосовуються терміни «люстрація» (в актах ПАРЄ в контексті декомунізації [16; 19]) та «перевірка благонадійності» (в актах ООН з питань перехідного правосуддя, що стосуються заходів, пов'язаних із гарантіями неповторення: реформування відомств, розпуск неофіційних збройних груп, скасування законодавства про надзвичайні ситуації, несумісного з основними правами, перевірка служб безпеки і судових органів, захист правозахисників, підготовка співробітників служб безпеки з питань прав людини [20]). У європейських постсоціалістичних суспільствах люстрація спрямовувалася на осіб, причетних до служби в спеціальних органах, та на посадовців, які обіймали посади в інституціях комуністичного режиму, але які не вчиняли кримінальних злочинів.

У міжнародному праві врегулювання процесів люстрації забезпечує вже згадувана резолюція ПАРЄ № 1096(1996) від 27 червня 1996 р. У ній закріплені ключові положення, що забезпечують дотримання прав і свобод людини на національному рівні: необхідність індивідуального, а не колективного застосування національних законів про люстрацію, а відповідно – судовий розгляд кожного випадку окремо; необхідність гарантування права

на захист, презумпції невинуватості та права звернення до суду тощо. Важливо відмітити, що в резолюції метою люстрації визначено не покарання людей, яких вважають винними, а захист новоствореної демократії [16].

Загалом же, окреслюючи керівні принципи щодо люстрації, ПАРЕ наголошує на необхідності зосереджуватися на загрозах основним правам людини та процесу демократизації, не допускати політичного чи соціального зловживання, обмежуватися державними посадами з високим рівнем відповідальності, надавати можливість доведення власної непричетності до злочинної діяльності особам, які підпадають під люстрацію. Процеси люстрації, незалежно від того, яких вони стосуються режимів, вимагають дотримання основних прав людини та відповідності законодавства чи інших адміністративних заходів принципам верховенства права [19]. У випадку допущення неправомірності обмежень, що встановлюються національними законами про люстрацію, має місце практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), що спирається на норми міжнародного права та відповідні міжнародні стандарти: Європейську Конвенцію про захист прав людини, Європейську соціальну хартію, резолюції ПАРЕ тощо (наприклад, справа І. Турека проти Словаччини (рішення ЄСПЛ від 14 лютого 2006 р.) [21]; справа Т. Жданоки проти Латвії (рішення від 16 березня 2006 р.) [22]; справа Дж. Адамсонс проти Латвії (рішення від 1 грудня 2008 р.) [23] та ін.).

Серед країн, в яких досвід проведення люстрації виявився успішним, є Чехія. Попри те, що співробітники Інституту дослідження тоталітарних режимів Чеської Республіки доволі критично оцінюють результати люстрації у своїй державі [24], науковці вважають, що ця країна є однією з небагатьох, де процеси люстрації мали завершений характер у правовому аспекті [4, с. 156; 5, с. 226].

Очищення влади в Чехії розпочалося одразу після краху комуністичного режиму в 1989 р. та за існування об'єднаної Чеської і Словацької Федеративної Республіки. На той час питання кадрових змін в органах влади перебували на контролі громадських комісій, а під час парламентських виборів до Федеративних Зборів

та до республіканських Національних Рад у червні 1990 р. перевірку щодо співпраці з комуністичним режимом було застосовано до всіх кандидатів у депутати. 4 жовтня 1991 р. Федеративні Збори прийняли спеціальний закон, що встановлював умови для виконання певних функцій у федеративних та республіканських державних органах і організаціях [25]. У ньому було встановлено процедуру люстрації та визначено перелік посад, які не могли займати посадовці часів існування комуністичного режиму. Під люстрацію потрапляли особи, які були задіяні в органах державної безпеки, компартійних органах, державних установах та організаціях у період з 25 лютого 1948 р. до 17 листопада 1989 р. До того ж, у цей перелік було включено й випускників вищих навчальних закладів Комітету державної безпеки (КДБ) та Міністерства державної безпеки (МДБ) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), а також Вищої партійної школи [25].

Після відновлення 1 січня 1993 р. Словаччиною і Чехією державного суверенітету федеративний закон від 4 жовтня 1991 р., що врегулював процеси люстрації, продовжував діяти в обох країнах. Однак, якщо в Чехії очищення влади тривало й отримало законодавче врегулювання, то у Словаччині процес люстрації було зведено до формального, а колишні співробітники компартійних органів залишилися на посадах в органах державної влади та місцевого самоврядування. Натомість у Чехії 26 квітня 1996 р. було прийнято Закон «Про відкриття доступу до матеріалів про діяльність колишньої Державної безпеки», в якому регламентувалось оприлюднення інформації про колишніх співробітників комуністичних спецслужб та про осіб, винних у переслідуванні громадян [26]. Наразі зазначені документи зберігаються у спеціальному Архіві служб безпеки, який від 2007 р. діє при Інституті дослідження тоталітарних режимів.

Унікальний досвід з подолання комуністичного минулого через люстрацію має Німеччина, оскільки спеціального законодавчого врегулювання ці процеси не отримали й проходили відповідно до положень «Договору про об'єднання Німеччини між Федеративною Республікою Німеччина та Німецькою

Демократичною Республікою» (НДР) від 31 серпня 1990 р. (Додаток I, розділ XIX) [27]. Зокрема, звільненню з органів державної влади та військової служби підлягали колишні працівники Міністерства державної безпеки НДР (Штазі), яке виконувало функції розвідки, контррозвідки, забезпечення внутрішньої безпеки, охорони вищого керівництва держави, у т. ч. владної Соціалістичної єдиної партії Німеччини, тощо. Були створені спеціальні комітети з люстрації, які розглядали свідчення колишніх службовців НДР. При цьому особа, стосовно якої проводилося слідство, мала право представляти докази на свою користь та оскаржувати рішення про звільнення в суді. За результатами роботи спецкомітетів з люстрації до кінця березня 1990 р. усіх співробітників Штазі (за винятком кількох сотень осіб, які працювали в ліквідаційних комісіях) було звільнено зі служби [28, с. 10]. Доказова база формувалася на підставі матеріалів Архіву документів Штазі, порядок доступу до яких врегульовував Закон «Про матеріали Служби державної безпеки колишньої Німецької Демократичної Республіки» від 20 грудня 1991 р. (до інформації щодо колишніх співробітників або агентів доступ був вільним) [29]. Лише за два перших роки роботи Архіву (1991–1992 рр.) до нього надійшло більше 865 тис. звернень про перевірку державних службовців [30, с. 51].

Ще однією країною, де процеси люстрації були успішними, стала Литва. 27 березня 1990 р. (за два тижні після відновлення державної незалежності) Верховна Рада Литовської Республіки прийняла заяву, в якій містилося звернення до співробітників КДБ СРСР у Литві із закликом відмовитися від співпраці з радянською окупаційною владою. У ній запевнялося, що ті, хто не здійснював серйозних злочинів проти литовського народу, не підлягатимуть переслідуванню [31]. Наступного разу Верховна Рада закликала співробітників КДБ залишити свою службу у зв'язку з подіями 13 січня 1991 р., коли союзне керівництво за допомогою силових підрозділів здійснило спробу повалити владу в Литві. КДБ визначався як злочинна та незаконно діюча організація іноземної держави, що сприяла від 1940 р. анексії, знищенню

членів литовського уряду, репресіям сотень тисяч невинних громадян [32].

Для розслідування діяльності КДБ СРСР на території Литви 24 серпня 1991 р. було створено Тимчасову слідчу комісію Верховної Ради Литовської Республіки, очолювану відомим борцем за незалежність Б. Гаяускасом [33]. Комісія за виявленими у підрозділах КДБ СРСР справами, які поступово було зосереджено в Литовському спеціальному архіві (так звані «архіви особливої важливості»: НКДБ, МДБ, КДБ та НКВС, МВС, Компартії Литви, установ, підприємств і організацій за період 1940–1990 рр.), здійснювала перевірку діяльності депутатів та державних службовців, а свої висновки передавала до Верховної Ради. За результатами тривалої роботи 16 липня 1998 р. було ухвалено Закон «Про оцінку Комітету державної безпеки СРСР (НКВС, НКДБ, МДБ, КДБ) і поточну діяльність співробітників цієї організації», який забороняв колишнім його співробітникам упродовж 10 років від моменту набрання чинності закону займати посади державних службовців в органах державного управління та адміністрування, органах самоврядування, в установах національної оборони, державної безпеки, поліції, прокуратури, судових органах, у дипломатичних службах, митниці, а також у наглядових державних органах, у системі зв'язку, в закладах освіти тощо [34].

У Польщі законотворчі процеси щодо очищення влади також розпочалися на початку 1990-х років. Люстрація стосувалася колишніх співробітників спецслужб, що входили до складу Міністерства внутрішніх справ Польської Народної Республіки (Служба безпеки, Служба розвідки і контррозвідки, Бюро охорони уряду й ін.). 28 травня 1992 р. Сейм прийняв постанову, що зобов'язувала МВС надати інформацію про державних посадовців, які були співробітниками органів безпеки впродовж 1945–1990 рр. [35]. Постанова стосувалася інтересів багатьох чинних на той час посадовців вищого рівня, а тому процес люстрації було призупинено на підставі рішення Конституційного трибуналу [1, с. 42]. Відповідно суттєвих змін у кадровому забезпеченні на початку 1990-х років не відбулося

й більшість співробітників пройшла переатестацію та продовжила служити у реформованих структурах МВС Республіки Польща. Так, із 14 тис. співробітників Служби безпеки переатестацію пройшло понад 10 тис. осіб, з яких 4,5 тис. осіб залишилися на службі. І хоча за п'ять років кількість офіцерів, які не служили в колишніх спецслужбах, збільшилася майже в 6 разів, все ж у 1996 р. вони склали лише 35 % [28, с. 11].

У другій половині 1990-х років знову стало питання правового врегулювання процесів люстрації. 11 квітня 1997 р. Сейм Республіки Польща прийняв Закон «Про виявлення праці або служби в органах безпеки держави або співпраці з ними в 1944–1990 рр. осіб, які виконують публічні функції», за яким усі вищі посадові особи, державні службовці, кандидати в депутати та на виборні посади підлягали перевірці щодо належності до органів державної безпеки в період з 22 липня 1944 р. до 10 травня 1990 р. [36]. А в 2006 р. законодавство про люстрацію було удосконалено, суттєво розширивши категорії осіб, які підпадали під ці процеси, що активізувало заходи з очищення влади [37] (щоправда, в 2007 р. за рішенням Конституційного трибуналу частина категорій була увільнена від люстрації).

Інші постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи також мали певні успіхи у процесах подолання минулого шляхом інституційних реформ та очищення влади. Прийняття в 1990–2000-х роках у багатьох із них (Латвія, Естонія, Болгарія, Албанія, Угорщина та ін.) відповідних законів, в яких засуджувався комуністичний режим та врегулювалися процеси люстрації, засвідчило рішучі наміри держав розвиватися демократичним шляхом, відстоювати національні інтереси та дотримуватися основних принципів національної безпеки, при цьому інтегруючись до європейського простору та впроваджуючи європейські стандарти публічного управління.

Висновки. У державах Центральної та Східної Європи, що входили до так званого соцтабору, люстрація проходила по-різному й передбачала позбавлення причетних до минулого режиму осіб можливості балотуватися до органів влади, займати посади в органах

державної влади і місцевого самоврядування, заборону участі в суспільному житті, заборону займатися професійною діяльністю тощо. Базовими в цьому процесі були міжнародні правові акти, що врегульовували питання дотримання прав і свобод людини на національному рівні. Що ж стосується національного законодавства, то хоча в багатьох країнах у 1990–2000-х роках і були прийняті спеціальні закони про люстрацію, все ж, частина з них зазнали перегляду національними конституційними судами як такі, що порушують принципи демократії.

Попри наявні критичні зауваження до люстраційних процесів як таких, що порушують принципи демократії, права і свободи людини, все ж, в окремих країнах ці процеси не лише отримали законодавче закріплення, а й мали позитивні практичні результати та стали вагомим чинником в інституційних реформах. Розуміння владою і суспільством важливості подолання комуністичної спадщини для подальшого демократичного розвитку держав, їх європейської і євроатлантичної інтеграції, дало можливість досягти у більшості країн значних результатів у інституційному реформуванні з метою ліквідації основних ознак функціонування колишньої політико-управлінської системи, починаючи від правового та інституційного забезпечення й завершуючи впровадженням нових методів та інструментів у системі управління та адміністрування.

Люстрація була не лише одним із механізмів перехідного правосуддя в процесі зміни тоталітарної / авторитарної на демократичну парадигму суспільно-владних відносин, а й важливим чинником європейської та євроатлантичної інтеграції постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи. До того ж, люстрація виконала одне з важливих завдань перехідного правосуддя – не допустила реставрації чи консервації попереднього режиму. Люстрація сприяла формуванню та утворенню нової політичної еліти, орієнтованої на демократичні цінності, національні інтереси та європейські стандарти, а також становленню демократичної політико-управлінської культури як гарантії неповторення колишніх режимів та демократизації постсоціалістичних суспільств.

Література

1. Білостоцький С., Ковальчук В. Законодавство та практика люстрації в Республіці Польщі: досвід для України. *Публічне право*. 2017. № 4 (28). С. 40–50.
2. Кудряченко А. Особливості подолання обтяжливого нацистського і соціалістичного минулого в сучасній Німеччині. *Україна дипломатична: науковий щорічник*. 2019. Вип. 20. С. 664–686.
3. Ленгер Я. І. Люстрація як санкція конституційно-правової відповідальності: досвід Угорщини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 599–601. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/141>
4. Мінєнкова Н. Люстрація в Польщі та Чехії: розбіжність типів, чинників та наслідків. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2014. № 4. С. 153–157.
5. Мінєнкова Н. Є. Специфіка процесу люстрації в посткомуністичній Чехії. *Історичні і політологічні дослідження*. 2014. № 1-2. С. 222–229.
6. Стратонов В. М., Асташева О. С. Люстрація в перехідному правосудді: конституційні засади та міжнародні стандарти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Том 32. № 4. С. 184–200. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-4-184>
7. Horne C. Lustration and Trust in Central and East Europe: Assessing the Impact of Lustration on Trust in Public Institutions and National Government. *Comparative Political Studies*. 2012. Vol. 45. No. 4. P. 412–446. DOI: [10.1177/0010414011421766](https://doi.org/10.1177/0010414011421766)
8. Horne C. M. Transitional Justice: Vetting and Lustration (chapter 21) / *Research Handbook on Transitional Justice*. Edward Elgar Publishing, 2017. P. 424–442. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781781955314.00030>
9. David R. Lustration Laws in Action: The Motives and Evaluation of Lustration Policy in the Czech Republic and Poland (1989-2001). *Law & Social Inquiry*. 2006. Vol. 28. No. 2. P. 387–439. DOI: [10.1111/j.1747-4469.2003.tb00197.x](https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.2003.tb00197.x)
10. Letki N. Lustration and Democratisation in East-Central Europe. *Europe-Asia Studies*. 2002. Vol. 54. No. 4. P. 529–552. DOI: [10.1080/09668130220139154](https://doi.org/10.1080/09668130220139154)
11. Nalepa M. *Skeletons in the Closet: Transitional Justice in Post-communist Europe*. New York : Cambridge University Press, 2010. 342 p.
12. Czarnota A. The Politics of the Lustration Law in Poland, 1989-2006 (chapter 6) / *Justice as prevention: Vetting public employees in transitional societies*. Social Science Research Council New York, 2007. P. 222–258.
13. Czarnota A. Lustration, Decommunisation and the Rule of Law. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2009. Vol. 1. No. 2. P. 307–336. DOI: [10.1017/S1876404509003078](https://doi.org/10.1017/S1876404509003078)
14. Visegrad Declaration 1991. Declaration on Cooperation between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration. URL: <https://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-2> (дата звернення: 05.01.2026).
15. The future of Europe sixty years after the Second World War : European Parliament resolution. 12 May 2005. P6_TA(2005)0180. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2005-0180_EN.pdf (дата звернення: 05.01.2026).
16. Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems : Resolution adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 27 June 1996. 1096(1996). URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16507> (дата звернення: 05.01.2026).
17. Лимар А. П. Люстрація. *Енциклопедія державного управління: у 8 томах. Том 6: Державна служба / наук.-ред. колегія: С. М. Серьогін (співголова), В. М. Сороко (співголова) та ін.* Київ : Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. 2011. С. 252–254.
18. Про очищення влади : Закон України від 16 вересня 2015 р. № 1682-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text> (дата звернення: 05.01.2026).
19. Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems : Rapporteur: Mr. Severin, Romania, Socialist Group adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 3 June 1996. Doc. 7568. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7506&lang=EN> (дата звернення: 05.01.2026).
20. Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Pablo de Greiff. 7 September 2015. A/HRC/30/42. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/30/42> (дата звернення: 05.01.2026).
21. Affaire Turek c. Slovaquie. Requête no. 57986/00. 14.02.2006. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%22Turek%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-72355%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%22Turek%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-72355%22]}}) (дата звернення: 05.01.2026).

Germany]. *Ukraina dyplomatychna: naukovyi shchorichnyk [Diplomatic Ukraine: scientific yearbook]*, 20, 664–686 [in Ukrainian].

3. Lenher Ya. I. (2024). Liustratsiia yak sanktsiia konstytutsiino-pravovoi vidpovidalnosti: dosvid Uhorshchyny [Lustration as a sanction of constitutional and legal responsibility: the experience of Hungary]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal [Legal scientific electronic journal]*, 10, 599–601. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/141> [in Ukrainian].

4. Minienkova N. (2014). Liustratsiia v Polshchi ta Chekhii: rozbizhnist typiv, chynnykiv ta naslidkiv [Lustration in Poland and the Czech Republic: differences in types, factors and consequences]. *Studia politologica Ucraino-Polona*, 4, 153–157 [in Ukrainian].

5. Minienkova N. Ye. (2014). Spetsyfika protsesu liustratsii v postkomunistychnii Chekhii [Specifics of the lustration process in post-communist Czech Republic]. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia [Historical and political research]*, 1-2, 222–229 [in Ukrainian].

6. Stratonov V. M. & Astasheva O. S. (2025). Liustratsiia v perekhidnomu pravosuddi: konstytutsiini zasady ta mizhnarodni standarty [Lustration in transitional justice: constitutional principles and international standards]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine]*, 32, 184–200. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-4-184> [in Ukrainian].

7. Horne C. (2012). Lustration and Trust in Central and East Europe: Assessing the Impact of Lustration on Trust in Public Institutions and National Government. *Comparative Political Studies*, 45, 4, 412–446. DOI: [10.1177/0010414011421766](https://doi.org/10.1177/0010414011421766) [in English].

8. Horne C. M. (2017). Transitional Justice: Vetting and Lustration (chapter 21) / *Research Handbook on Transitional Justice*. Edward Elgar Publishing, 424–442 DOI: <https://doi.org/10.4337/9781781955314.00030> [in English].

9. David R. (2006). Lustration Laws in Action: The Motives and Evaluation of Lustration Policy in the Czech Republic and Poland (1989-2001). *Law & Social Inquiry*, 28, 2, 387–439. DOI: [10.1111/j.1747-4469.2003.tb00197.x](https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.2003.tb00197.x) [in English].

10. Letki N. (2002). Lustration and Democratisation in East-Central Europe. *Europe-Asia Studies*, 54, 4, 529–552. DOI: [10.1080/09668130220139154](https://doi.org/10.1080/09668130220139154) [in English].

11. Nalepa M. (2010). *Skeletons in the Closet: Transitional Justice in Post-communist Europe*. New York : Cambridge University Press, 342 s. [in English].

12. Czarnota A. (2007). The Politics of the Lustration Law in Poland, 1989-2006 (chapter 6) / *Justice as prevention: Vetting public employees in transitional societies*. Social Science Research Council New York, 222–258. [in English].

13. Czarnota A. (2009). Lustration, Decommunisation and the Rule of Law. *Hague Journal on the Rule of Law*, 1, 2, 307–336. DOI: [10.1017/S1876404509003078](https://doi.org/10.1017/S1876404509003078) [in English].

14. Visegrad Declaration 1991. Declaration on Cooperation between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration. Retrieved from: <https://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-2> (data zvernennia: 15.01.2026) [in English].

15. The future of Europe sixty years after the Second World War : European Parliament resolution. 12 May 2005. P6_TA(2005)0180. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2005-0180_EN.pdf (data zvernennia: 15.01.2026) [in English].

16. Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems : Resolution adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 27 June 1996. 1096(1996). Retrieved from: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16507> (data zvernennia: 15.01.2026) [in English].

17. Lymar A. P. (2011). Liustratsiia [Lustration]. *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 tomakh. Tom 6: Derzhavna sluzhba [Encyclopedia of public administration: in 8 volumes. Volume 6: Civil service]* / nauk.-red. kolehiia: S. M. Serohin (spivholova), V. M. Soroko (spivholova) ta in. Kyiv : Dnipropetrovskiy rehionalnyi instytut derzhavnoho upravlinnia Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, 252–254 [in Ukrainian].

18. Pro ochyshchennia vlady : Zakon Ukrainy vid 16 veresnia 2015 r. № 1682-VII [On the cleansing of power: Law of Ukraine of September 16, 2015 No. 1682-VII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].

19. Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems : Rapporteur: Mr. Severin, Romania, Socialist Group adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 3 June 1996. Doc. 7568. Retrieved from: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7506&lang=EN> (data zvernennia: 15.01.2026) [in English].

20. Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Pablo de Greiff. 7 September 2015. A/HRC/30/42. Retrieved from: <https://docs.un.org/en/A/HRC/30/42> (data zvernennia: 15.01.2026) [in English].

21. *Affaire Turek c. Slovaquie*. Requête no. 57986/00. 14.02.2006. *European Court of Human Rights*. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22fulltext%22:%5B%22Turek%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-72355%22%5D%7D> (data zvernennia: 15.01.2026) [in French].

22. *Case of Ždanoka v. Latvia*. Application no. 58278/00. 16.03.2006. *European Court of Human Rights*. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22fulltext%22:%5B%22%22C5%BDdanoka%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-72794%22%5D%7D> (data zvernennia: 15.01.2026) [in English].

23. *Affaire Ādamsons c. Lettonie*. Requête no. 3669/03. 01.12.2008. *European Court of Human Rights*. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22fulltext%22:%5B%22%22C4%80damsons%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-87179%22%5D%7D> (data zvernennia: 15.01.2026) [in French].

24. *Czesi w boju o przeszłość – rozliczenie z komunizmem w Czechach, 1990-2013 [Czechs in the fight for the past – coming to terms with communism in the Czech Republic, 1990-2013]*. *Blogpress*, 05.05.2013. Retrieved from: <http://www.blogpress.pl/node/16550> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Polish].

25. *Zákon kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky [Act establishing certain additional requirements for the performance of certain functions in state bodies and organizations of the Czech and Slovak Federal Republic, the Czech Republic and the Slovak Republic]*. 4 října 1991. № 451/1991. Retrieved from: <https://www.abscr.cz/data/pdf/normy/zakon451-1991.pdf> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Czech].

26. *Pro vidkryttia dostupu do materialiv pro diialnist kolyshnoi Derzhavnoi bezpeky (StB) : Zakon Cheskoj Respubliky vid 26 kvitnia 1996 r. № 140/1996 [On opening access to materials on the activities of the former State Security (StB): Act of the Czech Republic of 26 April 1996 No. 140/1996.]*. Retrieved from: https://mzv.gov.cz/ukiev/uk/x2001_09_21/vyrovnvani_s_minulosti/x2012_09_25_1/ (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].

27. *Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands (Einigungsvertrag)*. 31 August 1990 [Treaty between the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic on the Establishment of German Unity (Unification Treaty). 31 August 1990]. Retrieved from: <https://www.gesetze-im-internet.de/einigvtr/BJNR208890990.html> (data zvernennia: 15.01.2026) [in German].

28. Palyvoda V. O. (2021). *Transformatsiia spetsialnykh sluzhb postsotsialistychnykh krain Yevropy : analit. dop. Nauk. elektron. vyd. [Transformation of special services of post-socialist countries of Europe: analytical supplement. Scientific electronic edition]*. Kyiv : NISD, 32 s. Retrieved from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/blok_palyvoda.pdf (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].

29. *Zakon pro materialy Sluzhby derzhavnoi bezpeky kolyshnoi Nimetskoj Demokratychnoi Respubliky*. 20 hrudnia 1991 r. [Law on the materials of the State Security Service of the former German Democratic Republic. December 20, 1991]. *Konrad-Adenauer-Stiftung. Foundation Office Ukraine*. Retrieved from: https://www.kas.de/documents/252038/253252/7_dokument_dok_pdf_39068_13.pdf/717344de-057e-48bb-0fa0-a2afbb78f76f?version=1.0&t=1539660797542 (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].

30. Martynenko O. A. & Semorkina O. M. (2020). *Amnistiiia ta liustratsiia: mekhanizmy perekhidnoho pravosuddia dla maibutnoho Ukrainy. Ohliad mizhnarodnoi praktyky ta natsionalnoho zakonodavstva : nauk.-prakt. vyd. [Amnesty and Lustration: Transitional Justice Mechanisms for the Future of Ukraine. Review of International Practice and National Legislation: Scientific and Practical Edition]*. Kyiv, 84 s. [in Ukrainian].

31. *Děl bendradarbiavimo su KGB įvertinimo : Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas pareiškimas*. 27 kovo 1990 [On the assessment of cooperation with the KGB: Statement of the Supreme Council of the Republic of Lithuania – Reconstitutive Seimas. 27 March 1990]. Retrieved from: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9A60C6D6F484> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Lithuanian].

32. *Raginimas asmenims, ligi šiol tarnaujantiems TSRS KGB : Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas pareiškimas*. 1 rugpjūčio 1991 [Appeal to persons still serving in the KGB of the USSR: Statement of the Supreme Council of the Republic of Lithuania – Reconstitutive Seimas. 1 August 1991]. Retrieved from: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.156BE2A3A782> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Lithuanian].

33. *Děl Sovietų Sąjungos KGB veiklos Lietuvoje ištyrimo : Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimas*. 24 rugpjūčio 1991. № I-1698 [On the investigation of the activities of the KGB of the Soviet Union in Lithuania: Resolution of the Supreme Council of the Republic of Lithuania – Reconstitutive Seimas. 24 August 1991. No. I-1698]. Retrieved from: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D4137271E7E4> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Lithuanian].

34. Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos : Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas. 16 liepos 1998. № VIII-858 On the assessment of the USSR State Security Committee (NKVD, NKGB, MGB, KGB) and the current activities of its personnel: Law of the Republic of Lithuania. 16 July 1998. No. VIII-858]. Retrieved from: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.DC1DC18DF88B> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Lithuanian].

35. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 maja 1992 r. № 116 [Resolution of the Sejm of the Republic of Poland of May 28, 1992, No. 116]. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19920160116/O/M19920116.pdf> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Polish].

36. O ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944-1990 osób pełniących funkcje publiczne : Ustawa z dnia 11 kwietnia 1997 r. № 70 [On the disclosure of work or service in state security organs or collaboration with them in the years 1944-1990 by persons performing public functions: Act of April 11, 1997, No. 70]. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970700443/U/D19970443Lj.pdf> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Polish].

37. O ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz treści tych dokumentów : Ustawa z dnia 18 października 2006 r. № 1592 [On the disclosure of information on documents of state security organs from the years 1944-1990 and the content of such documents: Act of October 18, 2006, No. 1592. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20062181592/O/D20061592.pdf> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Polish].

Дата першого надходження статті до видання: 27.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.04.2026